

महिला सबलीकरणत स्वयंसहाय्यता बचत गटाची भूमिका**संशोधक****अलका रानबा जामकर**

शिवाजी महाविद्यालय, उदगीर

मो.नं.७०५८९३२२८२

ई-मेल ajamkar001@gmail.com**मार्गदर्शक****प्रा.डॉ.संजय एम. मुंडकर**

अर्थशास्त्र विभागप्रमुख,

संभाजीराव केंद्रे महाविद्यालय, जळकोट

ता.जळकोट जि.लातूर

प्रस्तावना :

शतकानुशतके पुरुषप्रधान संस्कृतीच्या चौकटीत स्त्रियांना अजूनही दुय्यम स्थान आहे. आज विज्ञानाने कितीही प्रगती केली असली तरी स्त्रियांवर लादलेले निकृष्ट जीवनाचे चित्र अजूनही पुरेसे बदललेले नाही. जगात प्रत्येक देशाच्या समाजातील स्त्री ही मुख्य प्रवाहापासून दूर किना-यावर फेकली गेली आहे. तिच्या प्रश्नांचे स्वरूप देशकाल परिस्थितीनुसार वेगवेगळे असलेले दिसते. स्त्रियांच्या वाट्याला पुरुषांपेक्षा दुय्यम स्थान, कनिष्ठ आणि विषम जीवन येते. हा अनुभव प्रत्येक स्त्रीचा आहे. जेव्हा पुरुषप्रधान संस्कृतीत गुरफटलेल्या स्त्रियांना स्वतःच्या अस्तित्वाची, सामर्थ्य-शक्तीची जाणीव होऊ लागली तेव्हा तिला स्वतःचा माणूस म्हणून विचार डोळ्यासमोर आला. याच विचारातून जगातील स्त्रियांमध्ये जागृतीची चाहूल सुरू झाली. दुस-या महायुद्धानंतर पाश्चात्य देशात स्त्री चळवळींना निश्चित अशी एक दिशा मिळाली. शासन व्यवस्था, उत्पादन व्यवस्था बदलत गेली तरी कुटुंब व समाजव्यवस्था यामुळे पुरुष वर्चस्व कायम राहिले. हे जाणून त्यामध्ये बदल होणे आवश्यक आहे. अशी व्यापक परिवर्तनवादी भूमिका या चळवळीने घेतली.

प्रत्येक देशातील अर्धी मानवी शक्ती ही स्त्री आहे. स्त्रियाही पुरुषाप्रमाणे देश विकासाला हातभार लावतात पण या संस्कृतीने स्त्री शक्तीला बंदिस्त केल्यामुळे ती दुरावस्थेत राहिली. त्याचे परिणाम गंभीर

स्वरूपात पुढे आले. ख-या अर्थाने दुस-या महायुद्धानंतर स्त्री प्रश्नांना चालना मिळाली. यासंदर्भात चिंतन सुरू झाले. महिला समस्येबाबत विचारमंथन सुरू झाले. त्यासाठी महिला संघटनांबरोबरच सामाजिक विचारवंत, स्वयंसेवी संघटना पुढे आल्या. त्यामुळे महिला प्रश्न जागतिक पातळीवर ऐरणीवर आला. याकडे सहानुभूतीने पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलून हक्काच्या कक्षेत आला. मग स्त्री चळवळीतून हक्काची संकल्पना पुढे आली. माणूसपणा हिरावून घेणारी हजारो वर्षांची बंधने आम्ही झुगारून देत असल्याची उद्घोषणा करून माणसासारखे जीवन जगण्यासाठी हजारो वर्षांपासून वाट पाहत असलेल्या स्त्रिया आता मुक्त होण्यासाठी सक्रिय झाल्या. अशा स्त्री भूमिकेमुळे स्त्री चळवळ अधिक धारदार झाली.

संशोधनाचा उद्देश

महिला सबलीकरणत स्वयंसहाय्यता बचत गटाची भूमिका अभ्यासणे हा प्रमुख उद्देश समोर ठेवून सदरील शोधनिबंध तयार करण्यात आला आहे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनामध्ये तथ्य संकलनासाठी दुय्यम संशोधन स्रोतांचा वापर करण्यात आला असून यामध्ये संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, अहवाल, इंटरनेटवरील संकेतस्थळे इत्यादी स्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे.

महिला सबलीकरण आणि स्वयंसहाय्यता बचत गट

“महिला सबलीकरण म्हणजे स्त्रियांच्या आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक, आध्यात्मिक सामर्थ्य वाढविणे

यामध्ये त्यांच्या स्वतःच्या क्षमतासंबंधीचा त्यांचा आत्मविश्वास विकसित करण्याच्या अधिकाराचा समावेश आहे.”

सबलीकरणासाठी आवश्यक बाबी

१) स्वतः निर्णय घेण्याचे सामर्थ्य :

परंपरेनुसार भारतीय स्त्रियांना कोणत्याही बाबतीत निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य कुटुंब व्यवस्थेने दिलेले नव्हते त्यामुळे त्यांच्यात स्वतः निर्णय घेण्याच्या सामर्थ्याबाबतीत न्यूनता होती. ही न्यूनता भरून काढण्यासाठी सबलीकरण तंत्राचा उपयोग शासनाने केला. शिक्षणाची समान संधी व सुविधा उपलब्ध करून दिल्याने आज त्यांचे निर्णय घेण्याचे सामर्थ्य वाढले आहे.

२) योग्य निर्णय घेण्यासाठी माहिती आणि इतर साधने उपलब्ध असणे :

एखाद्या विशिष्ट बाबीसंदर्भात निर्णय घेण्यासाठी विविध साधनांचा आणि तंत्राचा उपयोग करावा लागतो. ही साधने व तंत्रे उपलब्ध करून महिला सबलीकरणाकडे वर्तमान काळात वाटचाल सुरू आहे. म्हणूनच बँक व्यवस्थापनात श्रीमती चंदा कोचर, राजकारणात मीरा कुमारी, श्रीमती सोनिया गांधी, श्रीमती सुषमा स्वराज, खेळामध्ये सानिया मिर्झा यांचे नावे त्यांच्या क्षेत्रात आदराने घेतली जातात.

३) निवड करण्यासाठी विस्तृत पर्याय असणे :

स्वातंत्र्यापूर्वी आपल्या आवडीची व आपणास योग्य वाटणारी बाब निवडण्यासाठी महिलांपुढे पर्याय नव्हते. सबलीकरणाच्या तंत्रात महिलांना आपली निवड करण्यासाठी विस्तृत पर्याय उपलब्ध करून दिले आहेत. त्यामुळे सबलीकरणाची प्रक्रिया गतिमान झालेली आहे.

४) सामूहिक निर्णय घेताना व दृढनिश्चय होण्याची योग्यता :

सामूहिक स्वरूपाचा निर्णय घेताना तो सर्वांच्या हिताचा व कल्याणाचा असणे आवश्यक आहे. एकदा सामूहिक निर्णय घेतल्यानंतर त्यात निर्णयानुसार दृढनिश्चय असावा.

५) परिवर्तन घडवून आणण्याच्या योग्यतेबाबत सकारात्मक विचारसरणी:

सामाजिक परिवर्तन हे गतिमान समाजाचे लक्षण आहे. सामाजिक परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी सकारात्मक विचारसरणी आवश्यक आहे. तेव्हाच सामाजिक परिवर्तनाद्वारे महिलांचा विकास होऊ शकेल. सबलीकरण तंत्राद्वारे महिलांमध्ये परिवर्तन घडवून आणण्याच्या योग्यतेविषयी सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण करणे आवश्यक आहे.

६) स्वतःची सकारात्मक प्रतिमा तयार करणे आणि नकारात्मकतेवर ताबा मिळविणे :

सबलीकरण प्रक्रियेत ‘मी ही गोष्ट करू शकते, माझ्यात ती क्षमता आहे’ अशा प्रकारची सकारात्मकता असावी लागते.

सबलीकरणात स्वयंसहाय्यता बचत गटाचे फायदे

- १) महिला संघटन होते व बचत आणि काटकसरीची सवय लागते.
- २) बचत गटामुळे अडी-अडचणीच्या वेळेत तातडीच्या गरजा भागवण्यासाठी सावकाराकडून कर्ज घ्यावे लागत नाही. बचतीमुळे त्वरीत व सुलभरित्या कमी व्याजाने कर्जपुरवठा होतो.
- ३) सभासदांमध्ये परस्पर सहकार्य व विश्वास निर्माण होतो.
- ४) स्वयंसहाय्यता बचत गटामुळे महिला स्वावलंबी बनतात.
- ५) महिला स्वतःचे एक स्थान निर्माण करतात.

स्थापन केलेल्या गटांची नोंद करणे आवश्यक असते. त्यातूनच शासनाकडून आर्थिक सहकार्य मिळते. महाराष्ट्रात महिला बचत गटाच्या माध्यमातून महिला सबलीकरणाच्या प्रक्रियेला सुरुवात झाली आहे. शासकीय धोरण व कायदे महिला सबलीकरणासाठी प्रभावी भूमिका बजावत आहेत. राजकारण, अर्थकारण, समाजकारण, तंत्रविज्ञान, संशोधन इत्यादीसारख्या विविध क्षेत्रात महिलांचे प्रभावी योगदान लाभले आहे. नवभारत जडणघडणीत व विकासात महिलांनी केलेल्या योगदानाला शतशः प्रणाम.

निष्कर्ष

मुळात बचत गट स्थापनेचा उद्देशच महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण करणे हा आहे. महिलांमधील आत्मविश्वास वाढवणे, संघटशक्तीस चालना देणे, बँक लिंकेज, स्थानिक विकासासाठी स्वयंसहाय्यता बचत गटांना संस्थात्मक स्वरूप देवून बळकट करणे अशी अनेक प्रकारची उद्दिष्टे समोर ठेवून बचत गटाची निर्मिती करण्यात आलेली आहे. आज बचत गट हे ग्रामीण स्तरापासून ते जागतिक स्तरापर्यंत आपली ओळख निर्माण करत आहेत. त्यांच्यातील उद्योजकता विकास हा अत्यंत महत्त्वाचा मुद्दा आहे. ज्या महिला आपल्या कुटुंबातील व्यवहारही पाहत नव्हत्या त्या आज बचत गटांच्या माध्यमातून छोट्या-छोट्या कुटीरोद्योगापासून ते मोठमोठ्या उद्योगांचे संचालन करताना आपणास दिसून येतात. सोबतच गावातील दारूबंदी, वाद मिटविण्यास, स्थानिक प्रश्नाबाबत ग्रामसभेत आपले मत मांडण्यासही खंबीरपणे उभ्या राहताना दिसत आहेत. ही सर्व किमया या गचत गट संकल्पनेच्या एकीकरणाचे बळ मिळाल्यामुळे शक्य होत असल्याचे दिसून येते.

संदर्भ

- १) ज.श. आपटे, रोडे पुष्पा-भारतातील महिला विकासाची वाटचाल
- २) डॉ.सौ.नंदिनी तडकलकर (चौधरी)-महिलांचे सबलीकरण आणि शेतकरी महिला आघाडीचे योगदान
- ३) डॉ.कोठारी सुधा-स्वयंसहाय्यता गट सहभागी देखरेख
- ४) प्राचार्य डॉ.संभाजी देसाई-महिला सबलीकरण

